

Колісниченко Т. В.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри сучасних європейських мов
Буковинського державного фінансово-економічного університету

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ЛЕКСИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ 'SETTLEMENT' (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Анотація. Стаття сфокусована на розгляд компонентної структури значення лексеми *settlement* у системі англійської мови. Метою роботи є моделювання семантичної структури лексеми *settlement* у системі англійської мови та виокремлення ядерного й периферійних компонентів.

Ключові слова: компонентний аналіз, лексема, компонент значення, ядерний компонент, периферійний компонент, семантична структура.

Постановка проблеми. Тема дослідження зумовлена необхідністю інтегрального опису територіальних назв у системі англійської мови і структурі англійського дискурсу, що є нагальним для впорядкування термінологічних іменникових номінацій та об'єктивного англо-українського перекладу.

У фокусі нашого дослідження знаходяться іменникові територіальні назви, об'єднані спільним компонентом значення *settlement* у системі англійської мови.

Матеріалом дослідження слугували статті із десяти тлумачних словників англійської мови та корпус *Global Web-Based English* обсягом 1,9 мільярда слововживань, де зареєстровано 5 744 439 слововживань на позначення територіальних назв.

Мета статті полягає в моделюванні семантичної структури лексеми *settlement* у системі англійської мови та виокремленні ядерного й периферійних компонентів. Для цього необхідно, по-перше, вирізнити компонентну структуру лексеми *settlement* у системі англійської мови, по-друге, визначити ядерні та периферійні компоненти, по-третє, провести кількісний аналіз частоти вживання територіальних назв у дискурсі англійської мови для верифікації отриманих даних.

Для початку розглянемо деякі теоретичні аспекти компонентного аналізу.

В. Гуденаф і Ф. Лаунсбері (1956) описали у своїх працях теоретичні засади компонентного аналізу, інтенсивний розвиток якого почався після виходу роботи Дж. Катца та Дж. Фодора "The structure of a semantic theory" (1963). На цьому етапі свого розвитку метод компонентного аналізу розглядається у *лінгвістичному/лексикографічному* напрямі (базується на взаємному співвідношенні близьких за значенням лексем), де виділяють *метод поступової ідентифікації* (Е. Кузнецова (1969)) і *метод словникових дефініцій* (Й. Стернін, В. Періклієв (2013), Ю. Караулова (2014)); у *логічному/текстоцентричному* напрямі (в основі виділення компонентів значення закладена єдність формального поняття й значення лексеми в системі мови), де виділяють *метод аналізу системних відношень* (зв'язки всередині лексико-семантичної групи) (С. Песина (2011), M.L. Murphy (2003), Н. Jackson (2013), S.E. Porter (2015)), *метод вивчення зв'язків лексеми в контексті* (Ю. Апресян (2006), Д. Джирартц (2006, 2010)) і *комунікативний підхід до значення* (Н. Шведова (2005), О. Огуй (2012)); у *логіко-лінгвістичному* напрямі (опирається на аналіз як мовленнєвої бази, так і лексикографічних джерел) працюють

А. Архангельська (2010), Е. Медникова (2010), І. Сапожник (2010), А. Панаськов (2011), Т. Черненко (2011), Т. Грошко (2012), М. Ончуленко (2012), В. Михайленко (2014).

Компонентний аналіз спрямований на розкриття дескриптивної моделі семантичного значення мовної одиниці. За словами Д. Джирартца, компонентний аналіз є підходом, при якому описується значення слова як комбінації елементарних компонентів значення, які називаються семантичними ознаками або семантичними компонентами [1, с. 709]. Він підкреслює, що значення може бути описане на основі обмеженого набору концептуальних блоків – семантичних компонентів [2, с. 70].

На думку О. Селіверстової, цей аналіз використовується для вирізнення складових значення та встановлення співвідношення цього значення з іншими значеннями мовних одиниць [3, с. 81]. В. Звєгінцев принцип компонентного аналізу вбачає в описі значень словникового складу, поданні набору семантичних компонентів як незалежних універсальних репрезентацій і їх інтерпретацію як компонентів концептуальної системи людини [4, с. 8].

Отже, компонентний аналіз – це метод розкриття семантичного значення мовної одиниці шляхом систематизованого опису мінімальних змістових одиниць, які дослідниками трактуються по-різному: *аллосема* (J.S. Dickins, B.D. Samuels, M. Gangopadhyay); *диференційна ознака* (І. Арнольд, О. Селіверстова); *компонент значення* (Т. Грошко, Г. Кустова, В. Михайленко, М. Ончуленко, О. Падучева, А. Панаськов, І. Сапожник, Т. Черненко, Н. Jackson, S. Crain); *лексичний інваріант* (С. Шаумян); *лексико-семантичний варіант* (В. Левицький, А. Смирницький, А. Уфімцева); *лінгвістичний елемент* (С. Collins, M. Dynel, K. Proost); *сема* (В. Гак, А. Греймас, Ю. Ковалюк, Ю. Найда, Л. Новиков, М. Степанова, K. Baldinger, V. Pottier); *семантична ознака* (Ф. Лаунсбері, П. Червинський, Е. Clark); *семантичний компонент* (Дж. Лайонз, І. Мельчук, С. Песина, О. Урисон); *семантичний множник* (Ю. Апресян, Ю. Караулов, О. Осіпова, В. Топоров); *семантичний маркер* (J. Fodor, J. Gutiérrez-Rexach, J. Katz, R. Rorty); *семантичний примітив* (А. Вежбицька, А. Мустайоки).

Хоча широкого вживання набув термін *сема* завдяки його лаконічності й етимологічним зв'язкам із поняттями *семантика*, *семема*, *семасіологія*, ми оперуємо терміном *компонент значення*, оскільки він є зв'язним елементом між змістом лексеми та її граматичною формою [5, с. 14] і визначає відповідні до вживання лексеми семантичні межі [6, р. 90]. Отже, за допомогою компонентного аналізу в системі мови ми змоделуємо семантичну структуру лексеми через її мінімальні складові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим завданням нашого дослідження є визначення семантичної структури лексеми *settlement* у системі англійської мови. Так, Ю. Найда розробив процедуру вертикально-горизонтального

аналізу значень, тобто зіставлення слів у двох вимірах: вертикальному (порівняння значень різних родовидових відношень) і горизонтальному (порівняння значень одного й того самого рівня ієрархії) [7, с. 63]. У роботі З. Попової та Й. Стерніна описано алгоритм проведення зазначеного аналізу:

1. Виділити на основі статей тлумачних словників лексико-семантичну групу слів.

2. Знайти в тлумачному словнику дефініцію кожного слова та виявити в ній окремі семі.

3. Скласти загальний список сем, які зустрічаються в дефініціях слів цієї лексико-семантичної групи.

4. Побудувати таблицю семного складу слів групи, яка аналізується.

5. Відмітити знаками «+» наявність сем і знаками «-» відсутність сем [8].

Спочатку виділимо на основі статей тлумачних словників англійської мови лексико-семантичну групу (далі – ЛСГ), яка є семантичним класом лексем, об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою [9, с. 26]. Відповідно, ЛСГ *settlement* у системі англійської мови можна подати такими лексемами: *area, burgh, center, city, county, district, hamlet, megalopolis, town, village, state*. Усі лексеми об'єднує компонент значення “place for living”. За словами В. Михайленка, компоненти значення лексеми вирізняють лексеми від інших споріднених лексем [10, с. 85].

Другим етапом алгоритму є аналіз дефініцій лексем ЛСГ *settlement* і визначення окремих компонентів значення, що було нами і зроблено опираючись на статті десяти тлумачних словників англійської мови.

Третім етапом є формування загального набору компонентів значення лексеми *settlement* у системі англійської мови. У кожній визначеній дефініції було виявлено окремі компоненти значення й упорядковано в загальну структуру, яка представлена 103 компонентами: *archbishopric, archdiocese, area, armpit, arrondissement, asphalt jungle, banlieue, barrio, basti, bustee, Bible belt, bishopric, the black country, blighted area, block, boom town, borough, burbs, burg, business district, business park, canton, cantonment, cardboard city, catchment area, central city, centre, city center, city, colonization, colony, commune, community, commuter belt, concrete jungle, county, county town, district, dockland, domain, domicile, dormitory town, dorp, duchy, enclave, estate, exurbia, faubourg, favela, footing, garden city, ghetto, habitation, hamlet, home town, hood, inner city, kampong, kraal, megalopolis, metropolis, midtown, municipality, neck of the woods, neighborhood, new town, no-go area, one-horse town, outpost, outskirts, parish, place, platteland, population centre, province, quarter, reservation, region, satellite, school district, science park, seafont, seaport, section, see, settlement, shanty town, skid row, slum, sprawl, state, stockbroker belt, suburb, suburbia, territory, town, township, tref, uptown, village, ward, waste ground, waste land*.

На четвертому етапі компонентний склад значення лексеми *settlement* у системі англійської мови впорядковано у формі таблиці для зручності виявлення наявності «+» і відсутності «-» компонентів значення у словниках, що є п'ятим етапом аналізу.

Отже, алгоритм компонентного аналізу допоміг вирізнити компоненти значення лексеми *settlement* у системі англійської мови.

Доцільно також виявити компоненти значення з високою та низькою частотою вживання у словниках англійської мови:

– компоненти значення *area, borough, city, habitation, place, population centre, settlement, territory, town, village* зареєстровані

в десяти словниках, проте кожен компонент займає своє місце у словнику;

– у 9 словниках зафіксовано компоненти *hamlet, province, region, suburb*;

– у 8 – *district, hood*;

– компоненти *burg, centre, county, dormitory town, metropolis, quarter, reservation* знайшли своє вживання лише в 7 словниках;

– у 6 словниках знаходимо компоненти *commune, estate, home town, neighborhood, state, suburbia, domain, municipality, neck of the woods, satellite, see*;

– у 5 – *parish, block, community, dorp, inner city, midtown, no-go area, outskirts, section, township*;

– у 4 словниках зустрічаються компоненти *the Black Country, business district, business park, colony, concrete jungle, county town, megalopolis, shanty town, tref, uptown, ward, bustee, city center, exurbia, kampong, new town, central city*;

– у 3 словниках – *asphalt jungle, Bible belt, colonization, sprawl, archbishopric, armpit, barrio, boom town, burbs, domicile, footing, ghetto, seaport, enclave*;

– у 2 – *archdiocese, arrondissement, banlieue, basti, bishopric, blighted area, canton, cantonment, cardboard city, catchment area, commuter belt, dockland, duchy, faubourg, favela, garden city, kraal, one-horse town, outpost, science park, seafont, skid row, slum, stockbroker belt*;

– компоненти значення *school district, platteland, waste ground, waste land* зареєстровані в одному із десяти проаналізованих словниках.

Згідно з частотою вживання компонентів значення у словниках, можна припустити, що компоненти із високою частотою вживання можуть бути субститутами досліджуваної лексеми, тоді як компоненти із низькою частотою вживання не можуть в повному обсязі охарактеризувати лексеми *settlement* у системі англійської мови. Проте ці розрахунки проведені лише на основі словникових дефініцій, що не дає підстави в повному обсязі провести комплексний аналіз лексеми *settlement* у системі англійської мови.

Для порівняння отриманих розрахунків частоти вживання компонентів значення лексеми *settlement* у словниках англійської проведемо кількісний аналіз частоти вживання компонентів значення лексеми *settlement* у структурі англійського дискурсу. Методом суцільної комп'ютерної вибірки із корпусу *Global Web-Based English* відібрано 5 744 439 слововживань на позначення назв територіальних одиниць. Вирахувано назви із високою та низькою частотою вживання в дискурсі: високу частоту вживання становлять *place* (1 024 074 слововживань, що становить 17,83% від загальної кількості слововживань на позначення назв територіальних одиниць), *state* (901 624 слововживань – 15,70%), *city* (651 182 слововживань – 11,34%). Наступні компоненти значення наведені в порядку зменшення їх частоти вживання в дискурсі: *area* (531 095 слововживань – 9,25%); *community* (514 462 слововживань – 8,96%); *section* (272 543 слововживань – 4,74%); *town* (259 844 слововживань – 4,52%); *region* (234 578 слововживань – 4,08%); *centre* (185 731 слововживань – 3,23%); *district* (131 914 слововживань – 2,30%); *village* (125 217 слововживань – 2,18%); *county* (98 679 слововживань – 1,72%); *quarter* (96 993 слововживань – 1,69%); *estate* (89 620 слововживань – 1,56%); *block* (85 231 слововживань – 1,48%); *province* (70 753 слововживань – 1,23%); *territory* (62 562 слововживань – 1,09%); *domain* (61 851 слововживань – 1,08%). Решта компонентів значення, які становлять компо-

нентну структуру лексеми *settlement* у структурі дискурсу англійської мови становлять частоту вживання менше за 1%.

У результаті кількісного аналізу зареєстровано певні розбіжності між системною картиною й дискурсною картиною вживаннями компонентів значення лексеми *settlement*:

– компоненти значення *place* та *city* знаходяться в ядерній позиції як у словниках, так і в дискурсі;

– компоненти значення *suburbia* та *state* зустрічається в 6 словниках, середню вагу мають 0,01 і 0,03, відповідно, проте в дискурсі *state* зафіксовано в 901 624 слововживаннях (15,70%), *suburbia* зафіксовано в 1 381 слововживаннях (0,02%);

– компонент значення *asphalt jungle* із середньою вагою 0,11 зареєстрований у 3 словниках із 10, а в дискурсі частота вживання становить 11 слововживань (0,0002%);

– компонент значення *exurbia* має середню вагу 0,15 і зустрічається в 4 словниках із 10, проте в дискурсі його частота вживання становить 6 слововживань (0,0001%).

Висновки. Порівняльний аналіз частоти актуалізації компонентів значення лексеми *settlement* у словниках та англійському дискурсі вирізняє як значні, так і незначні зміни в частоті вживання, що впливає на їх розташування на периферіях лексико-семантичного поля *settlement*, що буде описано нами в подальших працях.

Компонентний аналіз дає змогу говорити про семантичний потенціал досліджуваної лексеми, що розширює як функціонально-семантичні можливості лексеми, так і її спорідненість з іншими лексемами в дискурсі. Виділені компоненти значення створюють смислову базу лексеми *settlement* у системі англійської мови, яка зазнає внутрішніх змін під впливом комунікативної ситуації.

Перспектива дослідження вбачається в моделюванні лексико-семантичного поля *settlement* у системі англійської мови та в англійському дискурсі, а також аналізі внутрішньої типології ЛСП *settlement*.

Література:

1. Geeraerts D. Componential Analysis / D. Geeraerts // Encyclopedia of Language and Linguistics. – 2-nd edition. – Oxford, UK : Elsevier Science, 2006. – P. 709–711.
2. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics / D. Geeraerts. – NY : OUP, 2010. – 314 p.

3. Селиверстова О.Н. Труды по семантике / О.Н. Селиверстова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.
4. Звегинцев В.А. Зарубежная лингвистическая семантика последних десятилетий / В.А. Звегинцев // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. X. – М. : Прогресс, 1981. – С. 5–32.
5. Щирова И.А. Многомерность текста : понимание и интерпретация / И.А. Щирова, Е.А. Гончарова. – СПб. : ООО «Книжный Дом», 2007. – 472 с.
6. Pustejovsky J. Lexical Semantics: Overview / J. Pustejovsky // Encyclopedia of Language and Linguistics. – 2-nd edition. – Oxford, UK : Elsevier Science, 2006. – P. 89–104.
7. Найда Ю. Процедуры анализа компонентной структуры референционного значения / Ю. Найда // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XIV. – М., 1983. – С. 61–74.
8. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
9. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика / Л.М. Васильев. – М. : Высшая школа, 1990. – 175 с.
10. Михайленко В.В. Conceptual Analysis : Componential Analysis / В.В. Михайленко // Германська філологія. – Вип.720. – Чернівці : ЧНУ, 2014. – С. 77–86.

Колисниченко Т. В. Семантическая структура лексической номинации 'settlement' (на материале английского языка)

Аннотация. Статья направлена на исследование компонентной структуры значения лексеми settlement в системе английского языка. Цель работы – моделирование семантической структуры лексеми settlement в системе английского языка и выявление ядерного и периферийных компонентов.

Ключевые слова: компонентный анализ, лексема, компонент значения, ядерный компонент, периферийный компонент, семантическая структура.

Kolisnychenko T. Semantic Structure of the Lexical Nomination 'Settlement' in English

Summary. The paper is focused on the study of the componential structure of the lexeme settlement in English. The aim is to model the semantic structure of the lexeme settlement in English and define its dominant and peripheral components.

Key words: componential analysis, lexeme, meaning component, dominant, peripheral component, semantic structure.